

Петрук О.М.,

кандидат педагогічних наук, провідний

науковий співробітник відділу навчання мов

національних меншин та зарубіжної літератури

Інститут педагогіки НАПН України,

м. Київ, Україна

ПІДРУЧНИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ШКІЛ З НАВЧАННЯМ МОВАМИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН: СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Україна – багатонаціональна держава. Її населення досить різноманітне за етнічним складом. Поряд з українцями на території країни живуть представники 110 національностей. За даними останнього перепису населення (2001 р.) національні меншини в Україні становлять 14 млн. чол., або 27,3 % від усіх жителів. З-поміж них значну частку становлять представники східнослов'янських народів (росіяни, білоруси), а також євреї, західні і південні слов'яни (поляки, чехи, словаки, болгари). Крім них на території України компактно проживають молдовани, румуни, угорці, кримські татари, греки, гагаузи та представники інших національностей.

Після проголошення незалежності України питання функціонування і розвитку української та мов національних меншин розглядається у плані забезпечення пріоритету української мови як державної, а також створення умов для збереження і розвитку інших мов, що представлені в Україні.

Згідно з Конституцією, Законом України «Про національні меншини України», Декларацією прав національностей України, особам, які належать до національних меншин, гарантується право на здобуття освіти рідною мовою.

У зв'язку з цим у нашій державі, крім шкіл з українською мовою навчання, у місцях компактного проживання національних спільнот функціонують заклади загальної середньої освіти, в яких викладання ведеться російською, румунською, угорською, молдовською, польською мовами.

За інформацією Міністерства освіти і науки, в Україні 735 шкіл, в яких навчають мовами національних меншин. Крім того, у 610 школах є окремі класи з мовами навчання національних меншин. У цілому 400 тисяч учнів навчається мовами національних меншин, що становить майже 10% усіх українських школярів.

Навчання в закладах загальної середньої освіти ведеться 8 мовами національних меншин: російською, румунською, угорською, польською та іншими мовами. Загалом у школах України вивчається більше 17 мов. Головний принцип надання мовної освіти – це, звичайно, оволодіння учнями державною мовою, знання рідної мови та вивчення іноземних мов. Державна мова вивчається в усіх закладах загальної середньої освіти. Вона є обов'язковим компонентом змісту освіти.

За роки незалежності в національних і мовних питаннях Україна поводитися дуже виважено, й українське суспільство, й парламент завжди стояли на тих засадах, що права національних меншин не повинні обмежуватися жодним чином. Однак склалася ситуація, коли молоді люди – представники національних меншин, які є громадянами України, через незнання державної мови не мають доступу для подальшого навчання, і відповідно обмежуються в громадянських і політичних правах, не мають можливості брати повноцінну участь у житті країни. Таке становище, на нашу думку, і є порушенням їхніх прав, незахищеністю і дискримінацією за мовними ознаками. Саме тому проблема навчання української мови як державної у школах з викладанням мовами національних меншин набуває особливої значущості.

Урахування соціальних запитів суспільства, реальних потреб представників національних меншин України у знанні державної мови та рівня навчання української мови у закладах загальної середньої освіти з національними мовами викладання спонукало вітчизняних лінгводидактів до пошуку шляхів вирішення проблем, що стосуються методики навчання української мови як другої, неспорідненої.

У 2004 році в Інституті педагогіки НАПН України створено лабораторію навчання української словесності у школах національних меншин України та діаспори (на сьогодні це структурна частина відділу навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури), співробітники якої розпочали спеціальні дослідження проблем навчання української мови у зазначених освітніх закладах. З цього часу почалося становлення нової галузі – методики навчання української мови як другої, неспорідненої.

Під керівництвом доктора педагогічних наук, професора Хорошковської О.Н. співробітниками лабораторії досліджено підходи до визначення змісту навчання української мови як другої і розроблено навчальні програми для 1-4 класів, на наукових засадах підготовлено нові підручники початкового курсу української мови як державної.

На сьогодні видано 16 підручників української мови для початкових класів шкіл з мовами навчання національних меншин (угорською, румунською, молдовською, польською; без урахування навчальних книжок для шкіл з російською мовою навчання). Крім того, відповідно до нової редакції Державного стандарту та нових освітніх програм підготовлено 3 рукописи усного курсу української мови, які беруть участь у Всеукраїнському конкурсі підручників, який у квітні цього року оголосило Міністерство освіти і науки України. Нині співробітники відділу займаються підготовкою програм і підручників української мови і літературного читання для учнів 5 класу закладів загальної середньої освіти з мовами навчання національних меншин.

У Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти та документах, які визначають загальну спрямованість шкільних мовних курсів у школах України – державному освітньому стандарті, базових навчальних програмах, критеріях оцінювання навчальних досягнень школярів декларовано компетентісний підхід до навчання мови.

Створені науковцями Інституту педагогіки НАПН України комплекти підручників української мови для 1-4 класів закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин націлені на формування

комунікативної компетентності, ураховуючи інтереси й можливості учнів початкової школи.

Керуючись вимогами нормативних документів, авторами було визначено основні методологічні ідеї концепції підручників української мови, а саме:

– формування та розвиток засобами мови й літератури молодшого школяра як мовної особистості, національно свідомого громадянина України, який володіє державною мовою, що є засобом міжнаціонального спілкування, адаптації до життя в українському соціумі;

– комунікативне спрямування змісту підручників;

– компетентісний підхід до навчання української мови, який утверджує особистісну значущість і результативність навчальних досягнень для розвитку кожної дитини.

Під час підготовки програм і підручників української мови для 1 – 4 класів авторами було враховано, що угорська та румунська мови належать до інших мовних груп (фіно-угорської та романської відповідно), тому роботу було розпочато з порівняльного аналізу систем угорської / румунської та української мов. Польська мова хоч і належить до слов'янської групи мов, проте теж має значні відмінності в порівнянні з українською, що й унаочнив порівняльний аналіз. Він дав змогу виділити мовний матеріал, який в обох мовних системах: а) збігається або тотожний; б) частково збігається; в) відрізняється або відсутній в одній з мовних систем. У подальшому, спираючись на ці результати, підручники будувалися таким чином, щоб максимально використовувати можливості для транспозиції та попереджувати інтерференцію на всіх мовних рівнях (фонетичному, лексичному, граматичному, орфографічному).

Методологічні ідеї, підходи і принципи, що лягли в основу побудови підручників української мови для шкіл з навчанням мовами національних меншин, відображають пріоритетність комунікативно спрямованого й особистісно орієнтованого початкового мовного курсу, його націленість на формування предметних і ключових компетентностей учнів. Зміст навчального

матеріалу і методичного апарату підручників дає можливість учителю досягти основної мети навчання української мови як державної.

У перспективі планується робота над розробленням аудіосупроводу до підручників. Особливо це важливо для усного курсу та навчання грамоти, коли формується фонематичних слух, орфоепічні навички учнів. Перші кроки в цьому напрямі вже зроблено. Зокрема рукописи підручників усного курсу української мови для угорських, молдовських та румунських шкіл частково забезпечені аудіосупроводом.

Хоч сучасні процеси модернізації в освіті сприяють появі нових, альтернативних засобів навчання, проте основним серед них все ще залишається підручник. Тому створення навчальної книжки з української мови для шкіл з мовами викладання національних меншин особливо відповідальний процес, позаяк методично правильно побудований підручник – одна з передумов ефективного оволодіння державною мовою учнями-представниками національних меншин, а отже, запорука успішної соціалізації їх в українському суспільстві.